

OTTHONOS OTTHONTALANSÁG

Fehér Renátó: *Garázsmenet*

„Hatvany Lajos az egész háború utáni nemzedék dokumentumának nyilvánította nem egy ízben »a kései korok számára« – írta József Attila nevezetes *Curriculum vitae*-ében a *Tiszta szívvel* című verséről. Egybecseng ezzel a Fehér Renátó első kötetét fogadó kritika vezérszólama, mely mint „a rendszerváltás környékén született nemzedék tapasztalatainak lírai lenyomatá”-t¹ méltatta a *Garázsmenet*-et. Nem meglepő ez a párhuzam, s meglehet: jó néhány fiatal költő kapcsán leírták már ugyanezt, s aligha jelent többet, mint hogy figyelemre méltó költői indulásról van szó. Ugyanakkor a *Garázsmenet* a versek tematikáját tekintve jellegzetes „első kötet”, kiindulópontja a családhoz való viszonyon keresztül történő önmeghatározás, az elszakadás kimondása, a szerelem, a barátság mint a személyes kapcsolatok új közegének keresése. Az elmúlt évek kortárs líráját tekintve az sem számíthat különösebb meglepetésnek, hogy ez az intim közeg Fehér Renátó versvilágában is a közélet felé nyílik meg. A *Garázsmenet*-et tehát – a középkori céhekre utaló hasonlattal élve – tekinthetjük „mestermunkának” is, mely kitűnősége mellett pontosan mutatja a céhmesterektől ellesett szakmai fogásokat is. Kereshetnénk és listázhatnánk továbbá a versek utalásaiból a nemzedéki élményeket, melyek a kötetet ebben az értelemben egy generáció hiteles hangjaként engedik megérteni. Mindez azonban inkább csak retorikai fordulat lenne. Mert ahogy a *Tiszta szívvel* sem reprezentálja a maga egészében az első világháború után induló magyar költők érzés- és gondolatvilágát, úgy – bármennyire is szimpatikus számomra az a költői-intellektuális magatartásforma, mely a Fehér Renátó-versekből kirajzolódik – a rendszerváltás idején született nemzedék tagjai saját szociális és kulturális hátterük függvényében minden bizonnyal több- és másféleképpen élték meg az azóta eltelt huszonöt évet.² De megkockáztatom azt is: néhányukhoz talán közelebb is áll József Attila elemi erejű tagadása, mint Fehér Renátó József Attila-líráját is többféleképpen reflektáló, irodalmi utalásokkal átszótt, finoman hangolt lírája. Számomra tehát a *Garázsmenet* első-

¹ Mohácsi Balázs, *Egy generáció nevében*, Jelenkor Online, <http://www.jelenkor.net/visszhang/268/egy-generacio-neveben> [2015. 01. 30.]

² Kész volt ez a bevezető, amikor egy Fehér Renátóval készült interjúban a következő megerősítést olvastam: „»Mi, fiatalok talán sok mindent nem értünk« – ezzel a klasszikussal indítanék, ha beszélhetnék egy generáció nevében, de nincsenek általánosítható vonások. Ahogy a mai idősebbek sem egyformák.” (Szénási Sándor, *Nyitány a valóságra: Fehér Renátó: Nem vagyok senki üdvöskéje*, 168 Óra Online, <http://www.168ora.hu/feher-renato-kolteszet-magyar-tarsadalom-133097.html> [2015. 01. 29.]

Magvető Kiadó
Budapest, 2014
64 oldal, 1990 Ft

sorban mint egyéni megszólalásforma lesz érdekes, mint új költői hang, melyen a régi témák újra megszólaltatnak.

De ki is az, aki megszólal ezekben a versekben? Erre a kérdésre már a kötet első verse, a *Határsáv* megadja a választ. Néhány szóval, mégis szociológiai és szociálpszichológiai pontossággal ábrázolt mikrokörnyezet, a család leírásával indul a kötet:

*Vasutasok és pedagógusok szerelme,
nemzedékeken át,
a nyugati határsáv egy rövid szakaszán.
Példának mindig szorgalmas munka,
örökségnek jobbra vezérlő kudarc,
mozgásképtelen gerinccesség.
Mindegyikük jó katolikus:
seholy öngyilkos, se megesett lány, se alkoholista.
Csak kioktató, kisemberi dac, amire
nincs indok vagy mentség.*

A vers beszélője egyszerre van benne ebben a világban, s kerül kívül rajta. Benne van, amennyiben saját eredetének megértésén keresztül próbál választ találni a megszólalás személyes szituáltóságára, s kívül kerül, amennyiben kívül akar kerülni, s saját beszéde a családi diskurzus ürességének leleplezése révén, annak ellenében hangzik fel. A nemzedékek során át megszilárdult szokásrend és beszédmód lelepleződik le versről versre haladva: a kételyek nélkül öröklődő hit, a sárgult receptlapokról készített vasárnapi ebéd, az egészség és a család mindenekelőtti fontossága, s hogy haját mosni és meghalni is mindig vasárnap szokás.

A versbeszélő autonómiájának feltétele, hogy kiszakad az öröklött szokásrendből, s saját nyelvét és pozícióját ezzel szemben alakítja, jelöli ki: „Én meg magamtól tanultam, hogyan higgyek benne, / és vagyok az első, aki belekérdez / a megszakíthatatlannak hitt történetekbe, / az első, aki kíváncsi az apró részletekre” (*Határsáv*). A belekérdezések, az apró részletek azonban nem a családi idill képeit tárják fel, hanem az elrontott ünnepnapokat, a mások elől leplezett devianciát, a betegséget, a haldoklást és a halált, a családban és a családtól elszenvedett kisebb és nagyobb traumákat, amelyek miatt megszűnt az otthonosság, s helyét az elszakadás vágya vette át. Hiába a folyton ismételt közhelyek („Az egészség meg a család. Hogy ez a kettő a legfontosabb.” *Lumbus in fabula*), a család nem képes az érzelmi és fizikai biztonság elsődleges közegeként funkcionálni, megadni az otthonosság érzetét, a gyermek számára a gyermekkort: „Addigra a görcsök neveltek agg bölccsé.” (*Ellenemmel*).

Ezek a versek jellemzően valamelyik családtaghoz kapcsolódó traumatikus élethelyzetet, történetet jelenítenek meg. Amíg az anya több versben többféle élethelyzetbe állítva is megjelenik, esetenként egyes szám harmadik személyű leírásban, máskor pedig egyes szám második személyben megszólítva van ott a versek világában, addig az apa jellemzően nincs jelen. Hiányát az öröklött, de viselhetetlen ruhadarabok szimbolizálják: „Az ingeid lassan elvásnak, / a bőrkabátba viszont nem vállasodtam bele.” – olvasható például a kötet számomra legemlékezetesebb *Melba kocka* című darabjának nyitó soraiban. Sokszor azonban – miként az előbb hivatkozott műben is – meghatározatlan marad, hogy éppen melyik családtagról is van szó, noha az anya–fiú-viszony bonyolult képletei olvashatók ki legtisztábban a versekből, s az anya alakján keresztül töredékesen bár, de rekonstruálható egy családtörténet, jelen és múlt:

*A maradéktej végigcsöpög a lépcsőházon.
Bemelegítésnek biztosan feltörli,
aztán siet ki Ausztriába:
kismamák és klimaxos asszonyok helyett
nyalja a fürdőt, tereget, pucolja az ablakot.
Egyetemre nem ment.
Az apja mellé állt, aki épp megözvegyült.
Nyírta a szórt a füleiből és elviselte a csoszogását.
Majd a férje helyett is inkább – két kölykük volt már.
Aztán az apja meghalt és helyére persze
már odafért volna a férje.*

(Maradéktej)

A kötet egészét tekintve egy másik történet íve is kirajzolódik. A *Garázsmenet*et olvashatnánk ugyanis olyan élettörténet lírai lenyomataként is, mely egy „nyugati határsávból” induló fiatal életszakaszait, bár hétköznapi, mégis sorsformáló emberi kapcsolatait, élet-helyzeteit beszéli el a gyermekkortól a fiatal felnőttkorig. Mindez a kötetben térbeli mozgásként is leképeződik: a határszélről a versek beszélője eljut a centrumba, a fővárosba, s ebből a szempontból (is) Fehér Renátó kötete kapcsolódik Szálinger Balázs költészetéhez, mindenekelőtt az *M1/M7* kötet címadó nyitóverséhez. Lehetne ez akár egyfajta fejlődéstörténet is, de nem a lírai én szellemi-lelki nevelődése áll a versek középpontjában, hanem az én és a másik jellemzően konfliktusos viszonyán keresztül a kizökkent világ tapasztalata. Ha lenne pozitív elmozdulás ebben a történetben, akkor az a gyerekkorban megbomlott harmónia visszanyerése felé mutatna. Azután azonban, hogy a versbeszélő kilép a család köréből, szerelmi és baráti kapcsolataiban sem áll helyre a világ kizökkent rendje, s ugyanennek a tapasztalatát közvetítik az úgynevezett közéleti versek is.

A kötet alapszituációja az emlékezés, de a versbeszélő szempontjából az emlékek felidézésének tétje a jelen személyes és közösségi állapotának megértése. Az, hogy választ találjon arra a kérdésre: hogyan jutottam, hogyan jutottunk ide? Ebben az értelemben a *Garázsmenet* egyfajta számvetésként is olvasható lenne, ha találnánk érvényes választ erre a kérdésre. Az első lépés ehhez a saját nyelv kialakítása, a lírai én azonban éppen azzal kénytelen szembesülni, hogy nincs saját nyelve, nincsenek saját történetei:

*Ülök kádban, fotelben, teraszon,
kicsoszogok a piacra, átfestem a régi játszóteret.
Az emlékezéshez szervezem a napokat,
mert családdá minket a történetek tettek.
Ezeket, sajátok híján, újramesélem,
apám leveleiből, nagyapám naplóiból,
hozzájuk öregszen, ahogyan később kéne tenni,
és elalszom magam mellett.
Így tanulom és tanítom meg
(mint az átképzett tanár,
egy leckével a diákok előtt),
hogyan kell felnőtté, szülővé, apró öreggé válni.
De az újak már átfogalmazzák a szabályokat:
a hunyó lesz a hős, a keresés győzelem.*

(Az átképzett tanár)

Ha a kötet poétikáját szeretnénk megérteni, a fentebb idézett verset alighanem kulcsdarabnak kell tekintenünk. A családhoz való viszonyt a *Garázsmenet* több versében – a szubjektum integritását is megbontó („elalszom magam mellett”), centrifugális erőként ható – elszakadás vágya alakítja, itt viszont éppen a leválás képtelenségével szembesülhetünk. Az *én* történetem így végül is a *mi* történetünk marad, viszont megnyílnak olyan idődimenziók, melyek a lírai én személyes létét megelőző, de személyiségformálódását közvetve mégis meghatározó időszakokra nyúlnak vissza. Az *átképzett tanár* azért is bír kiemelkedő poétikai relevanciával, mivel nemcsak a családtörténet újramondásáról szól, hanem a kötetben működtetett költői nyelv természetére is utal. Anélkül, hogy az irodalmi hagyománnyal folytatott intertextuális nyelvjátékokba bocsátkozna, Fehér Renátó versnyelve pontosan őrzi és jelzi azokat az irodalmi hatásokat, melyek saját líranyelvének formálódását meghatározzák. József Attilától Pilinszkyt át a kortárs líráig nyúlik a sor, s különösen is fontosnak tűnik Kemény István költészete. Ennek a hatástörténetnek a része a saját névvel folytatott játék, mely bevonja a versek szövegvilágába a Cseh Tamás–Bereményi Géza szerzőpáros dalszövegét (*Fehér babáim, fehér babák*), s a 2004-ben tragikusan fiatalon elhunyt Fehér Miklós futballista alakját (*Mennyei rutin*). Szövegszerűen leg-erőteljesebben azonban az *Úvegfalú lift* idézi Keményt, pontosabban a nevezetes *Búcsúlevél* című költeményét, de ez a Fehér Renátó-vers más szempontból is a kötet fontos darabjai közé tartozik. Egyrészt mivel a Kemény-versen kívül könnyen azonosíthatóan más szövegek is beíródnak a versbe (Vitray nevezetes biztatása a ’88-as szöuli olimpiáról: „Gyere, Egérke, gyere kicsi lány!”, valamint a szintén sokat idézett Antall József-i mondás torzítása: „Tetszettek volna / a forradalok!”), s ezek nemcsak megerősítik a reflektált hatástörténeti tudatból fakadó nyelvi tapasztalatot, hanem meg is nyitják a mű nyelvi univerzumát az irodalmon túli beszédmódok felé. Másrészt ebben a versben összegződik a családtörténet (ez az egyetlen, ahol a megszólítás révén az apa megjelenik) és a közéleti tematika, s hoz létre mindkettőre vonatkozóan érvényes költői megszólalásmódot. Hasonlóan ahhoz, amit a *Mennyei rutin*ban is megfogalmaz: „Mert ez az otthonukban uralkodó, / de odakint csak kudarcokat halmozó családfelek, / a koporsóban hazatérő, nagyreményű, / csibészes bátyák országa.”

A *Garázsmenet*nek még egy, a költői nyelvet alapvetően meghatározó poétikai tulajdonságát kell kiemelni. Ez pedig az alig észrevehetően működő szimbolizáció. Az, ahogy a látszólag hétköznapi jelentésükben használt szavak elkezdnek önmaguknál többet jelenteni. Ilyen a korábban már említett, az apától örökölt, de hordhatatlan ruhadarab, mely leginkább egy bonyolult kapcsolat trópusaként érthető meg. Hasonlóan szimbolikus értelmet nyer a kötet cím-adó „garázsmenet” is: „Az útvonalat naponta rutinból lejáróm / (hívhatom akárhogy: át-, kör-, garázsmenet), / de szemmel kell tartani a régi helyeket, / ahol – úgy mondják – elhasználtam.” Ezt szintén a családi viszonyok szimbolikus megjelenítéseként foghatjuk fel, abban az értemben, ahogy a versbeszélő szempontjából ezt a kapcsolatot egyszerre jellemzi az eltávolodás és a visszatérés, a szakítás vágya és a szakítás képtelenségének a megtapasztalása, egyfajta állandó körben-járás. Különböző összetételekben („maradékaj”, „maradék-apró”, „maradéknapok”) ismétlődik a kötet több versében a „maradék” szó, mely éppen ezek révén a variációk révén nyer összetett jelentést. Kifejezi a veszteséget, de azt is, hogy talán mégsem veszett el véglegesen minden („Így vagyok itt, egy ország maradéka” *Ká-európai ismerős*).

A *Garázsmenetről* eddig megjelent kritikák rendre dicsérik a kötet szerkesztettségét. Okkal. Az egymást követő versek továbbbírják a kötet alaptapasztalatát, a kizökönt világ élményét, s folyamatosan tágitják a versvilágok fiktív terét. Pontosan jelzi ennek a határát a kötet nyitó- és záróverse: míg a korábban már idézett *Határsáv* a versbeszélő mikrokörnyezetét, a családot, s a hozzá fűződő viszonyát írja le, addig a kötet záródarabja, a *Ká-európai ismerős* szélesebbre nyitja a látószöveget. Itt véglegesen egymásba íródik jövő, múlt és

jelen, a személyes, családi történetek és a magyar történelem, mégsem alakul ki valamifajta időtlenség víziója, nagyon is konkrét, s nagyon is mai problémákat fogalmaz meg a vers. Nemcsak a menni vagy maradni kérdése vetődik fel („Elmehetnék, mégis maradok, mert / én tudni akarom végre, milyen a hangja / egy megpattanó gerincnek.”), de a vers végén megjelenített, zavart öregemberré vénült fiút sem nehéz beazonosítanunk.

Fehér Renátó első kötetének tétje egy olyan költői magatartásforma kialakítása, mely még őrzi a klasszikus humanista embereszmény emlékét, még ha érzi is annak harmadik évezredbeli problematikusságát, de nem törli el a jövőbe vetett reményt sem, hogy a világ egyszer még újra otthonossá tehető. Kérdései, kétségei nem csupán egy nemzedék korszaktapasztalatát tükrözik, annál jóval általánosabb érvényűek. Miközben a fiatal irodalom jeles képviselői már a poszthumán létezés poétikáját írják, Fehér Renátó nagyon is emberi problémákkal küzd, s ez teszi számomra igazán fontossá a *Garázsmentet*, még ha ezek „régimódi dolgok” is.